

СЛОВНИК ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Адміністративно-командна економіка (АКС) характеризується панівною державною формою власності, централізованим розподілом ресурсів і доходів, повним контролем з боку держави за зовнішньоекономічною діяльністю.

Банкнота – це паперові гроші, які випускає в обіг центральний банк; це його зобов'язання.

Бартер – система, за якої один товар безпосередньо обмінюється на інший.

Безробіття – це незайнятість у виробництві працездатного населення, яке бажає мати і шукає роботу за певного рівня заробітної плати, тобто це такий стан ринку праці, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї.

Біметалізм – грошова система, за якої роль загального еквівалента виконували два благородні метали – золото і срібло.

Біржа – це організаційно оформлений ринок, що постійно функціонує на основі чітких правил.

Бухгалтерські (зовнішні, або явні) витрати – платежі, які здійснює підприємство (фірма) постачальникам ресурсів. У короткотерміновому періоді ці витрати поділяються на постійні, змінні, валові.

Бюджетний надлишок – перевищення надходжень до державного бюджету над його видатками.

Валові витрати – сума постійних і змінних витрат виробництва.

Валовий випуск (ВВ) – це вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів у звітному періоді.

Валовий національний дохід зароблений – це ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених, як правило, за рік усіма факторами виробництва, що належать резидентам певної країни.

Валюта (від італ. *valuta* – ціна, вартість) – це грошова одиниця країни, яка використовується для вимірювання величини вартості товарів.

Валютна інтервенція – цільові операції з купівлі-продажу іноземної валюти для обмеження динаміки валютної грошової одиниці відносно валют інших країн.

Валютна політика – сукупність економічних, правових і організаційних заходів і форм, що їх здійснюють державні органи, центральні банківські й фінансові установи, міжнародні валютно-фінансові організації в сфері валютних відносин.

Валютна система – сукупність грошово-кредитних відносин, які склалися на основі інтернаціоналізації господарського життя і розвитку світового ринку.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни.

Власність – це відносини між членами суспільства з приводу володіння, використання, розпорядження засобами виробництва і привласнення результатів їх використання.

Виробничі ресурси – сукупність ресурсів, що використовують для виготовлення товарів і надання послуг: земля, капітал, праця та підприємницькі здібності.

Витрати виробництва – вартість спожитих під час виробництва товарної продукції факторів виробництва. Розрізняють економічні та бухгалтерські (зовнішні) витрати.

Відкрита економіка – стан економіки, коли наявна вільна взаємодія національної економіки з економіками інших країн. Вона ґрунтується на міжнародних переміщеннях товарів, капіталу, робочої сили, валют.

Відсоткова ставка (ставка процента) – плата за право тимчасового користування грошовими коштами, взятими у позику.

“Вмонтовані стабілізатори” – система механізмів, які автоматично реагують на зміну економічної кон’юнктури і зменшують амплітуду економічних коливань самостійно, без здійснення спеціальних заходів економічної політики (наприклад, система оподаткування, система громадських робіт, соціальні виплати з державного бюджету тощо).

Внутрішні (неявні, неоплачувані, імпліцитні) витрати – це ті витрати, які несе підприємство (фірма), використовуючи власні виробничі ресурси.

Гіперінфляція – зростання цін на тисячі й більше відсотків на рік.

Гранична корисність – найменша користь, задля отримання якої конкретну річ ще можна раціонально використовувати.

Граничний продукт (MP) – додатковий обсяг продукції, отриманий від застосування додаткової одиниці того чи іншого ресурсу за постійних інших.

Граничні витрати – додаткові витрати на виробництво кожної додаткової одиниці продукції.

Граничний дохід – дохід, одержаний від реалізації додаткової (останньої) одиниці продукції.

Граничний продукт капіталу – додатковий обсяг продукції від збільшення витрат капіталу на одну одиницю за постійних інших.

Граничний продукт праці – додатковий обсяг продукції від збільшення витрат праці на одну одиницю (додаткового працівника) за постійних інших.

Громадське благо – благо, виробництво якого фінансується однією стороною, виробляється другою, а споживається третьою, яка не причетна ні до фінансування, ні до виробництва.

Гроші – сукупність активів, які використовують для здійснення ділових операцій. Різні ділові операції обслуговують різні види грошей, наприклад, готівку, чеки тощо. Джон Хікс, англійський економіст писав: “Гроші визначаються їх функціями, гроші – це те, що використовується як гроші”. Отже, суть грошей виявляється в їхніх функціях, яких сьогодні економісти називають три: міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження вартості. Для визначення загальної кількості грошей у національній економіці використовують грошові агрегати.

Грошова (монетарна) база – показник, який містить готівку та банківські резерви.

Грошова маса – сукупний обсяг готівки і поточних чекових депозитів.

Грошові агрегати – показники загальної кількості грошей у національній економіці, які класифікують пропозицію грошей, враховуючи ступінь ліквідності її окремих елементів. У більшості країн виділяють такі чотири агрегати: M0, M1, M2 і M3 (у деяких країнах – ML).

До *агрегату M0* зараховують готівку – банкноти і розмінні монети, які емітуються центральним банком й перебувають в обігу. Цей агрегат становить монетарну базу або гроші підвищеної сили.

Агрегат M1 охоплює готівку, що перебуває в обігу поза банками, а також залишки на поточних рахунках, на які можна виставляти чеки (чекові вклади) і дорожні чеки. Це ділові гроші.

Агрегат M2 охоплює повністю агрегат M1, а також нечекові заощаджувальні вклади, невеликі строкові вклади, депозитні сертифікати, залишки взаємних фондів грошового ринку та інші високоліквідні рахунки.

Агрегат M3 об'єднує повністю агрегат M2, а також великі строкові вклади, кошти клієнтів за трестовими операціями банків та інші менш високоліквідні активи.

У промислово розвинених країнах виділяють ще *агрегат ML*. Наприклад, у США до нього долучають M3, а також банківські акцепти, комерційні папери, казначейські векселі та державні ощадні облигації.

Грошового обігу закон – кількість грошей в обігу, прямо пропорційна до суми цін товарів та послуг і обернено пропорційна до швидкості обороту грошей.

Девальвація – зниження курсу національної і міжнародної (регіональної) валютної грошової одиниці відносно валют іншої країни.

Депресія – глибокий і тривалий спад виробництва.

Державний борг – загальна сума заборгованості власникам державних цінних паперів, що дорівнює сумі його минулих бюджетних дефіцитів за мінусом бюджетних надлишків.

Державний бюджет – грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держави загалом та адміністративно-територіальних одиниць на фінансовий рік.

Дефіцит бюджету – перевищення видатків державного бюджету над надходженнями до нього.

Дефіцит – ситуація, коли обсяг попиту перевищує обсяг пропозиції.

Дефлятор ВВП (індекс цін) – показник, пов'язаний з коригуванням номінального ВВП для визначення реального ВВП. Розрахо-

вустя як відношення величини вартості споживчого кошика товарів і послуг у цінах поточного року до величини вартості того самого кошика в цінах базового року (року порівняння).

Дефляція – зниження загального рівня цін.

Диверсифікація виробництва – розширення номенклатури продукції з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.

Дискреційна фіскальна політика – політика свідомого маніпулювання урядом надходженнями і видатками державного бюджету з метою впливу на реальний обсяг національного виробництва, зайнятість, валютний курс та стан платіжного балансу.

Дно – найнижча точка спаду виробництва.

Додана вартість (ДВ) розраховується як різниця між валовим випуском та проміжним споживанням. Вона містить первинні доходи, які створюють учасники виробництва та розподіляються між ними: $ДВ = ВВ - ПС$.

Економіка в перекладі з грецької (термін належить вченому Давньої Греції Ксенофону) означає мистецтво ведення домашнього господарства (“*ойкос*” – дім, домашнє господарство; “*номос*” – вчення, закон).

Економічна рента – плата за використання ресурсів, пропозиція яких незмінна (абсолютно нееластична).

Економічна система – це форма організації національної економіки, яка ґрунтується на відповідних їй: панівній формі власності на виробничі ресурси, виробництва та системі управління.

Економічні витрати – це всі платежі, які повинні здійснити підприємства (фірми) для забезпечення виробничого процесу. До них входять внутрішні (неявні) та зовнішні (явні) витрати.

Економічні закони – об’єктивні, стійкі, причиново-наслідкові зв’язки і всередині економічних процесів та явищ, і між ними самими, розкривають сутність цих зв’язків (наприклад, закони вартості, попиту, конкуренції тощо). Розрізняють *загальні* та *специфічні* економічні закони.

Економічні категорії – поняття, які відображають в узагальненому вигляді умови економічного життя, відтворюють суть економічних явищ і

процесів (наприклад, “товар”, “попит”, “ціна”, “прибуток”, “ринок”, “національний дохід” тощо).

Економічний прибуток – загальний вигодог фірми за вирахуванням економічних витрат.

Економічний цикл – послідовність піднесення і спадів економічної активності протягом кількох років, що характеризується коливаннями обсягу національного виробництва, доходів і зайнятості.

Експансіоністська (стимулювальна) фіскальна політика – вид бюджетно-податкової (фіскальної) політики, пов’язаної із збільшенням державних витрат та зменшенням податків або поєднання цих заходів для стимулювання сукупного попиту.

Експорт – це вивезення товарів і послуг країною за її межі.

Загальні економічні закони – закони, які діють в умовах будь-якої економічної системи (наприклад, закон економії робочого часу, закон підвищення потреб, рідкісності ресурсів тощо).

Загальний еквівалент – це товар, який має властивість обмінюватися на будь-який інший товар.

Загальний поділ праці – це поділ національного виробництва на окремі галузі виробництва – промисловість, сільське господарство, будівництво тощо.

Зайнятість – це сукупність економічних, правових, соціальних відносин, пов’язаних із забезпеченням працездатного населення робочими місцями та його участю у суспільно корисній діяльності, що приносить дохід.

Закон Оукена – залежність між рівнем фактичного безробіття і фактичним ВВП, згідно з якою кожен відсоток циклічного безробіття спричиняє відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП на 2,5 %.

Закон попиту відображає обернений зв’язок між ціною і обсягом попиту: кількість товару, на який виникає попит, зростає у разі зниження ціни і скорочується у разі її підвищення.

Закон пропозиції відображає пряму залежність між ціною і обсягом пропозиції: у разі збільшення ціни обсяг пропозиції зростає, і навпаки.

Закон спадної віддачі (закон спадної дохідності) – передбачає, що додатковий обсяг продукції від послідовного збільшення одного фактора виробництва зменшується, коли інші фактори залишаються постійними.

Закрита економіка – економіка, в якій відсутнє міжнародне переміщення товарів, капіталу та валют.

Заробітна плата – ціна праці та плата за використання послуг праці.

Зміна обсягу попиту – вплив зміни ціни, який графічно зображають рухом точки по кривій попиту.

Зміна обсягу пропозиції – вплив зміни ціни, який графічно зображається рухом точки по кривій пропозиції.

Зміна у попиті – результат дії нецінових факторів (чинників) попиту, таких як кількість покупців, доходи, очікування, смаки, уподобання споживачів, ціна на сукупні товари. Графічно зображається як переміщення кривої попиту.

Зміна у пропозиції – результат дії нецінових факторів (чинників) пропозиції, який графічно зображається як переміщення кривої пропозиції. До нецінових чинників пропозиції належать: технологічний прогрес, зміна цін на ресурси, зміна цін на споріднені товари, очікування підприємців, зміна у бюджетно-податковій політиці тощо.

Зміна ринкової рівноваги – наслідок дії нецінових факторів впливу на попит чи пропозицію, або на обидва контрагенти ринку разом. Графічно зображається як переміщення відповідних кривих.

Змінні витрати – витрати виробництва, які змінюються залежно від обсягу виробництва. Вони об'єднують витрати на сировину, комплектувальні, енергоносії, оплату праці робітників тощо.

Змішана економічна система – це система, основою якої є ринкова економіка, в якій використовуються елементи адміністративно-командної системи.

Зовнішні (явні) витрати – див. Бухгалтерські витрати.

Зовнішньоторговельний баланс – це співвідношення експорту та імпорту.

Золотовалютний стандарт – система, за якої банкноти не обмінювались ні на золоті монети, оскільки вони були вилучені з обігу,

ні на золоті злитки. Однак банкноти можна було обміняти на іноземну валюту із золотозлитковим стандартом.

Золотозлитковий стандарт – система, за якої банкноти не обмінювались банками на золоті монети, але обмінювались на золоті злитки з певним обмеженням щодо суми банкнот.

Золотомонетний стандарт – система, за якої банки вільно і необмежено обмінювали банкноти на золото у монетній формі.

Зрівноважувальна функція ціни – здатність конкурентних сил попиту і пропозиції встановлювати ціну на рівні, на якому рішення щодо продажу і купівлі синхронізуються.

Імпорт – це ввезення товарів і послуг у країну із інших держав.

Імпортована інфляція – інфляція, яка виникає в разі підвищення цін на імпортні товари за умови твердого валютного курсу.

Індекс споживчих цін – співвідношення між сукупною ціною певного набору товарів та послуг (ринкового споживчого кошика) для певного періоду часу та сукупною ціною аналогічної або схожої групи товарів та послуг у базовому періоді.

Інституціоналізм (лат. *institutio* – образ дії, звичай, настанова) – течія економічної думки, яка виникла в 20–30-х роках ХХ ст. Її представники (Т. Веблен, Д. Коммонс, В. Мітчелл та ін.) не сприйняли абстрактного методу класиків, їхньої відмови від аналізу поведінки людей, як особистості, котра перебуває в певному суспільному середовищі. У своєму аналізі інституціоналісти за основу беруть не тільки економічні проблеми, а пов'язують їх з проблемами соціальними, політичними, етичними, правовими тощо.

Інфляція – це зростання загального рівня цін у країні впродовж певного періоду, що супроводжується знеціненням грошової одиниці.

Інфляція попиту – інфляція, яка виникає тоді, коли сукупний попит зростає швидше, ніж обсяг реального випуску.

Інфляція пропозиції (витрат) – інфляція, яка викликана зростанням витрат на виробництво одиниці продукції.

Кейнсіанство – теорія, що обґрунтовує необхідність активного державного втручання держави в регулювання капіталістичної

економіки. Її засновник Дж. М. Кейнс та послідовники розробили конкретний механізм цього регулювання, який полягає у стимулюванні сукупного попиту й інвестицій через створення певної кредитно-бюджетної системи.

Класична школа – панівний упродовж XVIII–XIX ст. напрям економічної думки, що пов’язував джерела багатства з працею, поклавши початок трудової теорії вартості. Регулятором процесу створення багатства виступає “невидима рука”. Суспільство загалом його економіка підкоряється дії “природних” законів. Головні представники: В. Петті, П. Бугільбер, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, Т. Мальтус, С. де Сімонді, Дж. С. Мілль.

Кооперування виробниче – встановлення довготривалих виробничих зв’язків між підприємствами, які разом виготовляють певну кінцеву продукцію, але зберігають свою самостійність і спеціалізацію.

Кредитна емісія – випуск в обіг безготівкових грошей комерційними банками.

Крива Філіпса – крива, яка показує, що у разі зростання попиту на робочу силу і, відповідно, скорочення безробіття, рівень інфляції підвищується.

Криза (спад, рецесія) – це фаза ділового циклу, в якій спостерігається скорочення реального валового внутрішнього продукту протягом не менше ніж шести місяців.

Ліквідність – легкість і швидкість, з якою певний актив може перетворюватись на засіб платежу, не втрачаючи своєї вартості.

Марксизм, або пролетарська політична економія – вчення, в якому зроблено спробу на матеріалістичній основі показати розвиток людської історії як послідовну закономірну зміну одного способу виробництва іншим. На думку К. Маркса (засновника вчення), ринкова економіка (капіталізм) неминуче загине, коли вичерпає свої можливості розвитку, внаслідок зростання її внутрішніх суперечностей і буде замінена іншим, прогресивним способом виробництва. Ідеї про суто експлуататорський характер капіталістичного способу виробництва, тим більше про поглиблення і посилення цього характеру, про посилення абсолютного і відносного зубожіння пролетаріату, а також про остаточну загибель капіталізму виявились помилковими і не підтвердженими історично.